

Dames en heren. De komende twintig minuten gaat u luisteren naar een soort buikspreekact. Mijn gesproken Spaans is niet toereikend om u in te lichten over ‘alles wat u wilde weten over de Nederlandse literatuur maar nooit hebt durven vragen.’ Maar omdat het evenveel werk was om mijn voordracht te vertalen in het Spaans als in het Engels, heb ik voor het eerste gekozen en moet u mijn polderuitspraak van het Castiliaans met de mantel der liefde bedekken. En vergeeft u mij vooral de keren dat ik vergeet om de c en de s of de dubbele l keurig op z’n Argentijns uit te spreken.

De afgelopen dagen heb ik veel nagedacht over de Nederlandse literatuur. En over de Argentijnse, voorzover ik die ken – wat niet zo ver is, want uit het rijke aanbod van literatuur uit uw land heb ik alleen romans van Cortázar, Puig en Sábato gelezen. Daarnaast het gedicht *Fausto* van Estanislao del Campo (omdat ik een boek over de Faustfiguur door de eeuwen heen heb geschreven), plus de verhalen van Borges en mijn persoonlijke favoriet, *De kronieken van Bustos Domecq*.

Natuurlijk zijn er talloze verschillen tussen de literaturen van het kleine Nederland en het grote Argentinië te bedenken: gaucho-literatuur tegenover literatuur over de kleine middenstand, de pampa’s tegenover de weilanden met slootjes, magisch-realisme tegenover de Hollandse huiskamersfeer, de emigrantenuitvoer tegenover de immigrantenuitvoer van hen die vluchtten voor de dictaturen in Argentinië tegenover de immigrantenuitvoer van hen die in Nederland een veilig heenkomen zochten. Maar er zijn op zijn minst ook drie opvallende overeenkomsten te noemen:

- 1) de invloed van Jorge Luis Borges is in beide landen even groot. In Nederland was er in de jaren zeventig zelfs een stroming van de zogeheten Academisten, die het filosofisch postmodernisme van de Ficciones tot lichtend voorbeeld verhieven;
- 2) Prinses Máxima heeft van beide literaturen evenveel verstand en leest ze naar eigen zeggen beide even graag;
- 3) beide grote literaturen hebben nog nooit de Nobelprijs voor literatuur gekregen en kijken jaloers naar de buurlanden die die eer wel te beurt is gevallen – soms meer dan eens.

Niet dat Nederland een gebrek heeft aan geschikte topauteurs. Net als Argentinië is er altijd wel een ‘eeuwige’ Nobelprijskandidaat die ieder jaar nét naast de begeerde onderscheiding grijpt. In de jaren vijftig en zestig was dat Simon Vestdijk, een veelzijdig auteur die, zoals een criticus hem typeerde, ‘sneller schreef dan God kon lezen’ en die autobiografische meesterwerken afwisselde met historische en zelfs magisch-realistische romans. In de jaren zeventig was het Hella S. Haasse, die vooral in de mediterrane landen en Scandinavië successen vierde met complexe historische romans en essayistische eigentijdse boeken. In de jaren tachtig en negentig was het Harry Mulisch, bekend van *De aanslag* en *De ontdekking van de hemel*, moraalfilosofische romans die lasen als spannende jongensboeken. En in de 21ste eeuw is het Cees Nooteboom, bijna tachtig en nog steeds onvermoeibaar de wereld rondreizend en her en der prijzen ophalend voor zijn brede oeuvre waarin reisliteratuur en cultuurfilosofische essays om voorrang strijden met melancholieke romans en intelligente poëzie. Geen wonder dat hij dezer dagen de eregast is in het Nederlands paviljoen op de Feria.

In het licht van de kwaliteiten van Vestdijk, Haasse en Nootboom mag het eigenaardig overkomen dat zij niet gerekend worden tot de – toegegeven, tamelijk willekeurig op het schild geheven – Grote Drie van de naoorlogse literatuur. Die eer is weggelegd voor Mulisch en zijn iets oudere collega's Willem Frederik Hermans en Gerard Reve. Alle drie waren ze vernieuwers, op literair gebied maar ook op sociaal gebied. Ze experimenteerden met klassieke vormen, zoals de briefroman en de literaire non-fictie. Ze schreven weergaloze romans waarin vooral de dunne lijn tussen goed en fout tijdens de Tweede Wereldoorlog werd geproblematiseerd. En ze namen in hun romans geen blad voor de mond. Gerard Reves ironische romans over de gelijkgeslachtelijke liefde vormden een belangrijke factor in de emancipatie van homoseksuelen in de jaren zestig; Mulisch' journalistieke non-fictie nam de regentenmentaliteit in bekrompen Nederland de maat; Hermans' existentialistische meesterwerk *Ik heb altijd gelijk* leidde zelfs tot een (gewonnen) rechtszaak wegens 'het beledigen van het katholieke volksdeel'.

Het idee van de Grote Drie is in de Nederlandse literaire wereld nog steeds iets om rekening mee te houden. Na de dood van successievelijk Hermans, in 1995, Reve, in 2006, en Mulisch, in 2010, gingen de kranten en opiniebladen op zoek naar de nieuwe Grote Drie. Dat Nootboom daarbij hoorde, sprak vanzelf. Maar over de andere twee werd druk gedebatteerd. Hella Haasse viel al snel af, zij stierf in 2011 op 93-jarige leeftijd. A.F.Th. van der Heijden hoorde er zeker toe, als een van de grootste moderne stilisten, als schepper van een bewonderenswaardige romancyclus die begon bij de rellen ter gelegenheid van de inhuldiging van koningin Beatrix, dinsdag 33 jaar geleden, en als auteur van een hartverscheurende 'memoir' over de dood van zijn enige zoon. En nummer drie moest dan Arnon Grunberg zijn, het wonderkind van de moderne Nederlandse literatuur, een romancier die op een elegante manier een cynische kijk op het leven verbindt met een superieur gevoel voor tragikomedie. Vanzelfsprekend presenteren we ook hem komende week met trots in het Nederlands paviljoen.

In een vorig leven, als criticus bij de boekenbijlage van *NRC Handelsblad*, moest ik ooit een stuk schrijven over het eigene van de Nederlandse literatuur -- wat kenmerkt het proza en de poëzie van ons land? Ik begon mijn artikel met een verwijzing naar een groot trauma uit onze contemporaine geschiedenis: de verloren finale van het wereldkampioenschap voetbal in 1974, symbool van de Nederlandse obsessie met verlies, de Hollandse neiging om te zwelgen in de bevestiging van het eigen onvermogen. Het kan zijn dat u denkt dat het Nederlandse volk gebukt gaat onder het verliezen van de finale van het WK van 1978 tegen het Argentinië van Mario Kempes (en ja: ik droom nog wel eens van de bal op de paal van onze linksbuiten Rensenbrink, vlak voor het einde van de reguliere speeltijd), maar de impact daarvan was niets vergeleken met het verlies tegen de West-Duitsers in '74 -- de anticlimax van een toernooi waarin het Oranje van Johan Crujff de sterren van de mat had gespeeld.

Bijna veertig jaar na dato zijn de emoties niet geluwd. 'München 1974' figureert nog steeds regelmatig in kranten, boeken, speelfilms en toneelstukken, terwijl in documentaires op tv iedere paar jaar opnieuw het wedstrijdverloop wordt geanalyseerd. Met hetzelfde fanatisme waarmee het verliezende team in 1974 als morele overwinnaar werd ingehaald (tienduizend mensen op Schiphol, lintjes en

polonaise in de tuin van de regeringsgebouwen), blijft Nederland zichzelf maar al te graag zout in de wonden wrijven. Want het verlies was dan misschien pijnlijk, het heeft ook een onweerstaanbare heroïek. Of zoals de columnist Jan Mulder het uitdrukte in *Brilliant Orange*, David Winners klassieke boek over 'kunst, kracht en kwetsbaarheid van het Nederlandse voetbal': „We praten nog steeds over dat geweldige team dat verloren heeft, omdat het verloren heeft. Als ze gewonnen hadden, zou het minder interessant zijn, veel minder romantisch."

In *Brilliant Orange*, dat de ruimtelijkheid van het Nederlandse voetbal onder meer in verband brengt met de polders van de waterbouwkundige Cornelis Lely en de strakke schilderijen van Pieter Saenredam, formuleert David Winnen het 'Elfde Gebod' voor de Nederlanders: gij zult mooi spelen, winnen is bijzaak. Noem het een erfenis van het calvinisme of een uitvloeisel van de predestinatieleer (met zijn nadruk op de onveranderlijkheid van de lotsbestemming), maar in de Nederlandse cultuur ligt de sympathie bij de losers. Zij zijn het die op handen worden gedragen – mits ze in schoonheid gestorven zijn, of ten minste met stijl verloren hebben. Want een winnaar is goed, maar een verliezer is beter: die spreekt tot de verbeelding.

In het Hollandse maaiveld kraait de verliezer koning; 'de lucht hangt er laag en de zon wordt er langzaam in grijze veelkleurige dampen gesmoord', dichtte Hendrik Marsman in het beroemdste gedicht uit de Nederlandse literatuur. Wat telt in Holland is niet het afmaken, maar de gratie waarmee je iets probeert – in het dagelijks leven, in de populaire cultuur, en bij uitstek in de literatuur. Zo scoorden bij de verkiezing van Nederlands Favoriete Gedicht, vijftien jaar geleden, verzen over vergeefsheid en heroïsche verliezers het best. De populairste dichter (met zeven gedichten in de Top 100) was J.C. Bloem, met teksten als 'Alles is veel voor wie niet veel verwacht' en 'Het had zoveel erger kunnen zijn' de wegbereider van de polderblues. En ook de hoge noteringen van P.N. van Eycks 'De tuinman en de dood' (een knecht doet een dappere maar gedoemde poging om per paard aan zijn lot te ontkomen) sprak boekdelen.

En dan het proza. Kenmerkt de stijl van de gemiddelde Nederlandse roman zich door bespiegeling en angst voor spreektaal, het verhaal concentreert zich meestal rondom een hoofdpersoon die faalt. De canon van de moderne literatuur vanaf de 19de-eeuwse pionier Multatuli (*nomen est omen!*) is een parade van heldhaftige mislukkingen en geïdealiseerde underdogs – van de gefnuikte idealist Max Havelaar uit Multatuli's gelijknamige roman tot de hoofdpersonen uit het werk van Thomas Rosenboom. Waarbij we het werk van de *honorary Dutchman* Willem Elsschot, de Vlaamse schepper van voornamelijk ijdele strevers, niet eens meerekenen. Zijn beroemde novelle *Kaas* is niet alleen in titel zo Hollands als ze maar zijn kan, met een hoofdpersoon die alles in zich heeft om een groot handelaar te worden en niettemin mislukt.

'Een groot dichter zijn en dan vallen' is de terugkerende verzuchting in Nescio's *Dichtertje*, een van de meest Hollandse verhalen van de afgelopen eeuw. Niet: een groot dichter worden en dat blijven. Voor Nescio, en voor zijn lezers, is het genoeg dat iemand met talent überhaupt een poging waagt. Succes is voor zijn hoofdpersoon even onbelangrijk als voor het Nederlands elftal, want het is – om de titel van een beroemde roman van Ferdinand Bordewijk in herinnering te roepen –

karakter waarop je wordt afgerekend. Het dichtertje eindigt gek en dood, maar evengoed als een held – zoals de Titaantjes uit een andere beroemde novelle van Nescio door generaties lezers bewonderd zijn omdat ze het zo heldhaftig afleggen tegen het burgerdom.

De lijn valt door te trekken. Gerard Reve, een bewonderaar van Nescio, schiep in zijn nihilistische roman *De avonden* uit 1947 een naoorlogs 'titaantje' dat groots was in het uitventen van zijn geboren-verliezerschap. Willem Frederik Hermans wijdde de mooiste romans van de naoorlogse literatuur – *De donkere kamer van Damokles* en *Nooit meer slapen* – aan twee ultieme losers: een gestrande geoloog en een verzetsheld-collaborateur. Arnon Grunberg, Herman Koch, Gerbrand Bakker en Jan van Mersbergen, allen op deze beurs in het Nederlands paviljoen aanwezig, bouwden een heel oeuvre op de tragische en komische verschijningsvormen van deze archetypen.

Natuurlijk is de verheerlijking van de verliezer niet het enige waaraan je de moderne Nederlandse literatuur kunt ophangen. Ik had hier vanmiddag ook een verhaal kunnen vertellen over het huiskamerrealisme dat, als erfenis van de grote Hollandse genreschilders, heel lang de Nederlandse roman heeft gedomineerd. Ik had kunnen uitweiden over de overheersende invloed van de Tweede Wereldoorlog op de generatie van de Grote Drie -- en daarna. Ik had aandacht kunnen besteden aan de rol van Nederlands-Indië in onze letteren, de eerste belangrijke vertegenwoordiging van immigrantenliteratuur. Het had hier kunnen gaan over het schoppen tegen religie, 'het geloof der vaders' bij een hele generatie schrijvers in de jaren zestig en zeventig, onder wie Jan Wolkers (de auteur van onder meer het onlangs vertaalde *Turks Fruit*, dat samen met zijn andere boeken in de vitrine om de hoek ligt). Over de opkomst van de literaire non-fictie in de laatste twintig jaar, of over de concurrentie met de opbloeiende nieuwe Nederlandstalige literatuur in Vlaanderen in de laatste tien jaar. Of over het feit dat er de laatste jaren in de Nederlandse literatuur zoveel verschillende soorten boeken worden geschreven; dat je eigenlijk moet spreken van een literair *anything goes* dat nu al heel vruchtbaar is gebreken.

Maar ik heb al lang genoeg gepraat, en wie weet wat er allemaal nog aan bod komt bij de vragen die u zodadelijk aan mij gaat stellen. Ik dank u alvast voor uw aandacht.

Pieter Steinz

Buenos Aires, 28 april 2013